

NEKOLIKO FRAGMENTATA TEKSTILA
IZ GROBOVA NEKROPOLE
SV. SPAS U SELU CETINI KOD VRLIKE

U prošlom sam svesku ovog glasila, u članku »Četiri fragmenta tekstila iz starohrvatskih grobova«, nastojala determinirati tehniku, stil i vrijeme nastanka četiriju tekstilnih fragmenata izrađenih u tehnici *macramé*. U ovom radu želim obraditi još tri fragmenta tekstilnih tvorba pronađenih u starohrvatskim grobovima, a čuvaju se u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Po svojim stilskim i tehničkim značajkama fragmenti tekstila predstavljaju zasebnu cjelinu, pa im zato u ovom radu i posvećujem posebnu pažnju.

Opis fragmenata

Fragment 1 (Tab. I), inv. br. 3997, tekstilna je tvorba romboidno deformirana, izvorno kvadratnog oblika. Dimenzije: najduža os 13 cm, a najkraća 8,5 cm. Načinjen je od dvije vrsti niti: jedna je svilena, a druga ovijena srebrnom ovojnicom. Nađen je u grobu nekropole Sv. Spas na vrelu rijeke Cetine.

Fragment 2 (Tab. II), inv. br. 1488, tekstilna je tvorba romboidno deformirana, izvorno kvadratnog oblika. Dimenzije: najduža os 15 cm, a najkraća 10 cm. Manjkav je i oštećen, pa mu nedostaje središnji dio. Načinjen je od dvije vrsti niti: jedna je svilena, a druga ovijena srebrnom pozlaćenom ovojnicom. Nađen je u grobu br. 808 nekropole Sv. Spas na vrelu rijeke Cetine.

Fragment 3 (Tab. III), inv. br. 1555, tekstilna je tvorba četvrtastog oblika. Manjkav je i veoma oštećen. Dimenzije: duža stranica iznosi 8,5 cm, a kraća 8 cm. Načinjen je od dvije vrsti niti: jedna je svilena, a druga ovijena srebrnom pozlaćenom ovojnicom. Nađen je u grobu br. 965 nekropole Sv. Spas na vrelu rijeke Cetine.

Materijal i tekstilne tehnike

Radna nit kojom se služila vezilja pri izradi spomenutih fragmenata tekstila sastavljena je od srebrne i srebrno pozlaćene ovojnice, te središnjih vlakana koje ona ovije. Prilikom ispitivanja kakvoće sadržaja metalne ovojnice rentgenskim zrakama, uočava se kako prevladava pri-

sutnost srebra kod sve tri tekstilne niti. Zlato, pak, evidentirano je kod fragmenta 2 i 3, a prilikom ispitivanja dijela niti fragmenta 1, nije uočeno.¹ Takav se odnos metala može vidjeti u priloženim spektrima (sl. 1, 2 i 3).

Kemijsku analizu niti fileta mrežice² i središnjeg dijela niti u ornamentu izvršila je dr. Dubravka Raffaelli, izvanredni profesor Tehnološkog fakulteta u Zagrebu. S pomoću kemijskih reakcija cink-klor-jodom, zaključila je da su niti fileta i vlakanca niti životinjskog podrijetla. Mikroskopskim promatranjem ustanovila je njihovu glatku površinu i utvrdila da su načinjeni od sirove svile. Drži da su ta svojstva za nit i vlakanca karakteristična.³ Koristeći se rezultatima ispitivanja metalne ovojnice tekstilnih ostataka s pomoću rentgenskih zraka, središnjih vlakana iste niti i niti fileta kemijskim reakcijama, možemo zaključiti da je vez naših fragmenata izrađen od tzv. ciparskog zlata.⁴

Zbog svojih zajedničkih svojstava, stilskih odlika i tehnike izrade, tekstilni ostaci upozoravaju na svojstva koja inače karakteriziraju njihovu posebnost. Kod sva tri fragmenta zajednička je fina i prozirna osnova mreškaste tvorbe,⁵ koja je kao osnovna podloga poslužila za likovno

¹ Želim zahvaliti stručnjacima instituta »Ruđer Bošković« u Zagrebu dr. VI. Valjkoviću, znanstvenom savjetniku i osobito mr J. Makjanić, znanstvenoj asistentici, koja je obavila kvalitativnu analizu metalne ovojnice s pomoću rentgenskih zraka.

² Ženski ručni rad u tvorbi mrežice u nas zove se mreškanje. Osim toga usvojen je i međunarodni termin i za tu vrstu radova francuski naziv *filet*. Tako se zove u užem smislu sama mrežica, ali ujedno se nazivom filet zove onaj dekorativni tekstil u kojem mrežica služi kao osnova za ornamentirani vez, pa ću se u daljem tekstu služiti ovom riječju u smislu gotove dekorativne tvorbe fileta.

³ Dugujem posebnu zahvalnost dr. D. Raffaelli, izvanrednom profesoru Tehnološkog fakulteta u Zagrebu, koja je u Institutu za odjeću i tekstil u Zagrebu, na temelju kemijskih i mikroskopskih ispitivanja središnjih vlakanca niti utvrdila da su načinjeni od sirove svile.

⁴ Podrijetlo zlatne niti vrlo je staro. Značajan je citat židovskog vođe Mojsije iz 13. stoljeća stare ere (Larousse, XXe siècle, I., Paris 1928, 875), koji kaže da su se rezale zlatne lamele, a potom sjekle u uske režnjeve tako da su se mogle lako uvijati i uvrtati da bi ušle u građu drugih žica.

I Plinije je (E. Lewis, *The Romance of Textiles*, New York 1953, 334) pisao »da zlato može biti vezeno ili tkano kao vuna bez i malo vune pomiješane s njim.« Na istoku je uporaba niti od zlata bila veoma raširena, odakle su je u Evropu donijeli križari. Otok Cipar bio je posebno središte proizvodnje zlatnih niti i veza (oko 1000. godine nove ere).

Niti ciparskog zlata su, zapravo, pamučna vlakna ovijena uskim vrpčama životinjske membrane, a izvana pokrivena tankim listićima zlata. Kad se svila počela proizvoditi u velikim količinama, zamijenila je vunu i pamuk. Proizvodnja zlatne niti i veza postaje značajan proizvod i na Siciliji za normanskog vladara Rogera II (oko 1130. godine), premda i dalje zadržava naziv »ciparsko zlato«. Iz Sicilije se izrada ciparskog zlata širila Italijom i Njemačkom. U saracenskoj Španjolskoj, pri izradi niti od ciparskog zlata za vezenje umjesto zlatnih listića upotrebljavao se pozlaćeni pergament. V.: E. Lewis, *o. c.*, 110—111, 144, 334; R. Jaques — E. Fleming, *Encyclopedia of Textiles*, New York 1958, XXI; H. Schmidt, *Alte Seidestoffe*, X, Braunschweig 1958, 21, 83.

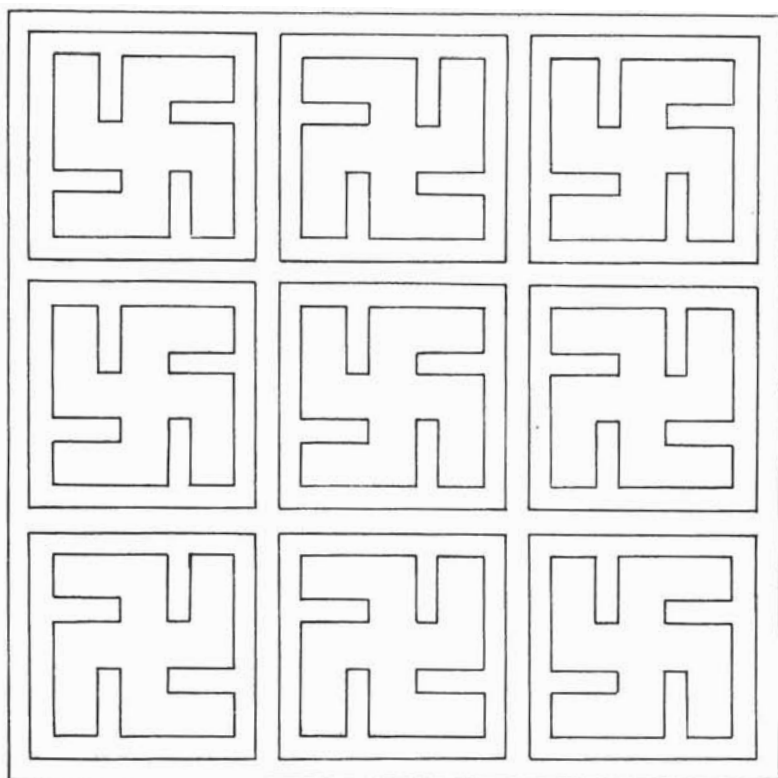
⁵ Pletenje mreže s kvadratnim otvorima jedno je od najstarijih ljudskih umijeća i spada u najstarije tekstilne izrađevine proizvedene ljudskom rukom. Mreža se izrađivala od niti raznog podrijetla ovisno o namjeni i svrsi. Kao tekovina ručnog rada, pratila je čovjeka u njegovu kulturnom i društvenom razvitku, a iskonski princip uzlanja mreže zadržao se do danas. Mreža je u prvom redu služila kao pribor za ribolov i lov divljih životinja, a kasnije se njezina primjena, uvjetovana povijesnim zbivanjima, znatno proširila. U povijesnom razvitku ona dobiva i dekorativnu

oblikovanje ornamentalnog sadržaja. U tu je osnovnu mrežicu unesen ornament tehnikom veza različitim bodovima. Tako su na svakom pojedinom fragmentu dvije vrsti niti, koje se međusobno razlikuju po debljini; nit mreškane tvorbe tanja je od one kojom je izveden vezni ornament.

Mreškana pozadina fragmenta 1 (Tab. I, 1) iznosi 16 kvadrata (4 x 4) na jedan četvorni centimetar. Ornamentalni raport na cjelokupnoj površini ima devet jednakih kvadratnih polja, koja su raspoređena tako da se po tri polja nalaze u svakom od tri reda. Te pravokutne površine podijeljene su sa po dvije vertikalne i horizontalne ukrasne pruge, izvezene u platnenskom bodu u širini od jednog reda kvadrata u mrežici. Istom takvom prugom izvezen je i ukrasni rub predmeta, pa je na taj način uokvirena cjelina sadržana u ornamentalnom raportu. U svakom pojedinom četvrtastom likovnom polju ukomponirana su u skladnu cjelinu dva motiva: jedan je svastike i drugi saovastike. Oba motiva izvezena su platnenskim bodom, pa se tako postigla plastičnost likovnog izraza. U radnom postupku vezilja je u osnovnu mrežicu najprije izvezla krak svakog pojedinog motiva i pri tome se koristila dvama vodoravnim kvadratićima i s pet uspravnih kvadratića mrežaste pozadine. Na tom mjestu je u primarnom radnom zahvatu polagala dvostruku nit. U slijedećem, provlačila je nit u suprotnom pravcu i tako postigla efekt platnenskog boda. Prelazeći istom niti s jednog kraka motiva na drugi, postigla je da i njegov središnji dio rezultira istim vezivnim učinkom.

Broj kvadratića mrežice fragmenta 2 (Tab. II, 1) iznosi 20,25 (4,5 x 4,5) na jednom centimetru kvadratnom. I taj tekstilni ostatak ima također filet od fine mreškane tvorbe i veza. Kao i kod fragmenta 1, cijelo likovno polje ovog fragmenta, podijeljeno je na devet jednakih kvadratnih polja raspoređenih tako da se po tri likovna polja nalaze u tri reda. Sve su četvrtaste površine ukrasnih polja i na ovom fragmentu međusobno podijeljene s po dvije vertikalno i horizontalno položene ukrasne pruge izvedene platnenskim bodom na površini jednog reda kvadratića osnove mrežice. Dva su ukrasna motiva koja tvore likovnu kompoziciju pojedinačno raspoređena u tim poljima: jedan je motiv stiliziranog grifona, a drugi je tako geometrijski oblikovan da bi se u konačnoj slici mogao naslutiti stilizirani cvjetni lik. U tri ukrasna polja prvog reda na fragmentu izvezena je geometrijska stilizacija pretpostavljenog stiliziranog cvjetnog motiva, a isti se motiv javlja još jednom u drugom i jednom u trećem redu fragmenta. Likovi grifona izvedeni su u nešto slobodnijoj maniri. Nalaze se po jedan u prvom ukrasnom polju drugog reda, te u pr-

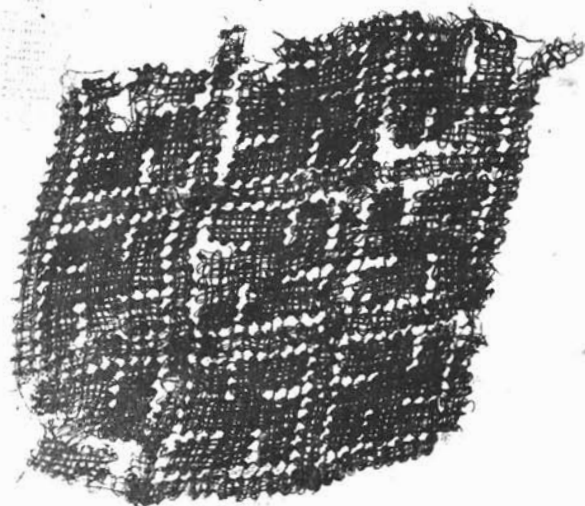
službu, i to kao mrežica upotpunjena vezom kao filet. Pletenje mreže izvodilo se u raznim dimenzijama s odgovarajućom iglom kojom se vodila radna nit, a za postizanje željene veličine mreškane tvorbe služio je štap određene debljine koji se ubacivao u početnu radnu očicu. Dalja izrada mreškane tvorbe nastavlja se zahvatanjem niti iz prethodnog reda te dodavanjem ili oduzimanjem očica na kraju svakog slijedećeg reda kako bi se dobio željeni oblik. Za izradu dekorativnog fileta gotova mrežica mora biti nategnuta na radni okvir, pa se na tako nategnutoj podlozi izvodi ornament u tehnici veza. Vez se na filetu izvodi u tri vrsti boda: jedan je krpaći bod, drugi platnenski bod a treći je tzv. bod festona. Sve su to podrijetlom stari orijentalni radovi koji su se izvodili svilenom ili metalnom niti, pa i lamele. *M. Schuette*, *Alte Spitzen (Nadel- und Klöppelspitzen)*, Berlin 1921, 13—18; *F. Rumph*, *Der Mensch und seine Tracht*, Berlin 1905, tab. XIII; *J. Brittain*, Enciklopedija ručnih radova, Zagreb 1980, 186.

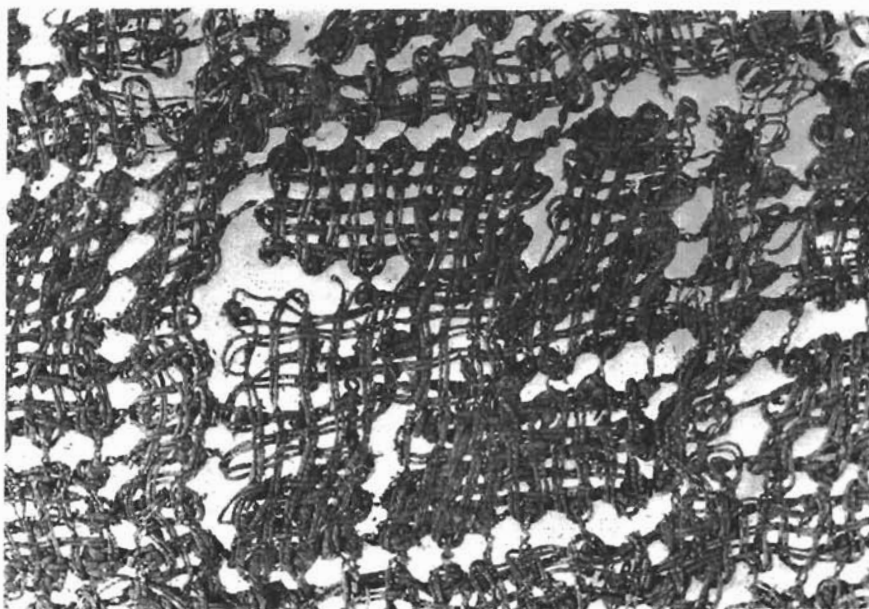
Sl. 1. Grafički prikaz fragmenta 1 iz groba nekropole Sv. Spas u selu Cetini kod Vrlike

vom i drugom polju trećeg reda. U sva tri slučaja grifon je prikazan na isti način: izgled mu je sa strane, statično je postavljen s glavom na dugom vratu okrenutom prema natrag i visoko podignutim repom. Vezilja, međutim nije točno brojala kvadratiće mreškaste podloge, pa se oni međusobno u potankostima razlikuju. Središnje polje fragmenta zbog trošnosti nije čitko. Ukrasni motivi izvezeni su također u platnenskom bodu s dvostrukom niti.

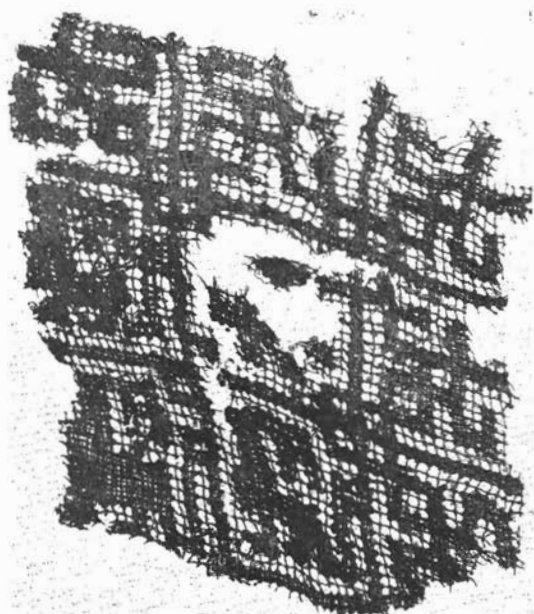
Broj kvadratića mrežice fragmenta 3 (Tab. III, 1) iznosi 16 (4 x 4), od koje je izrađena njegova podloga. U kompozicijskom sklopu temeljni motiv čini tzv. armenski križ. U međusobnoj povezanosti taj osnovni i jedini ukrasni motiv može se nastavljati i beskonačno prostirati. Jako je oštećen, pa mu se konačne dimenzije ne mogu odrediti. Njegova ukrasna površina podijeljena je na devet izvezenih kvadratnih polja raspoređenih na način da se na svakom od tri reda nalaze po tri kvadratna polja. Svaka pojedina kvadratna površina predstavlja jedan cijeli ornamentalni raport izvezen na već položenu konstrukciju armenskog križa, i to dvostrukom žicom i bodom festona.

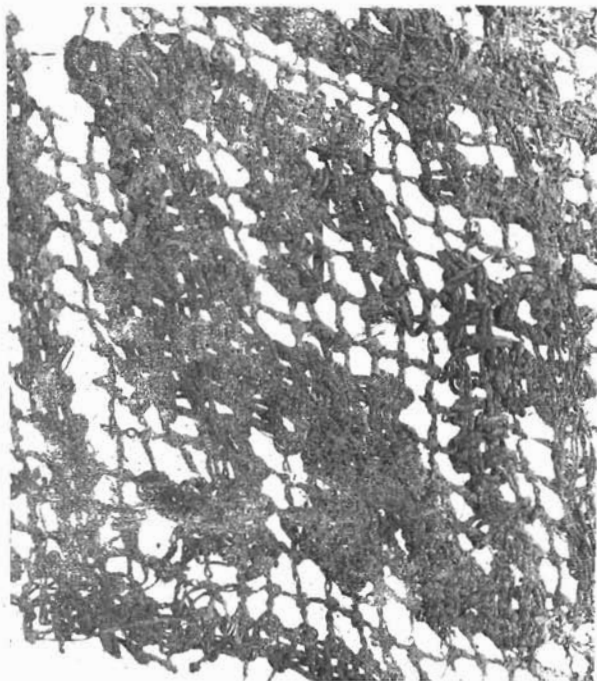
Sl. 1. Fragment 1 iz groba nekropole Sv. Spas u selu Cetini kod Vrlike

Sl. 2. Povećani detalj istog fragmenta; mj. = 1:4

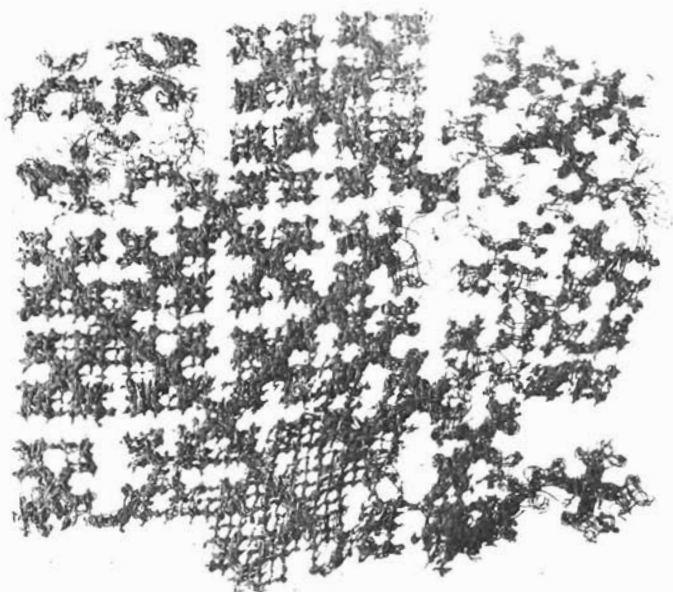

Sl. 1. Fragment 2 iz groba br. 808 nekropole Sv. Spas u selu Cetini kod Vrlike; mj. = 1:1

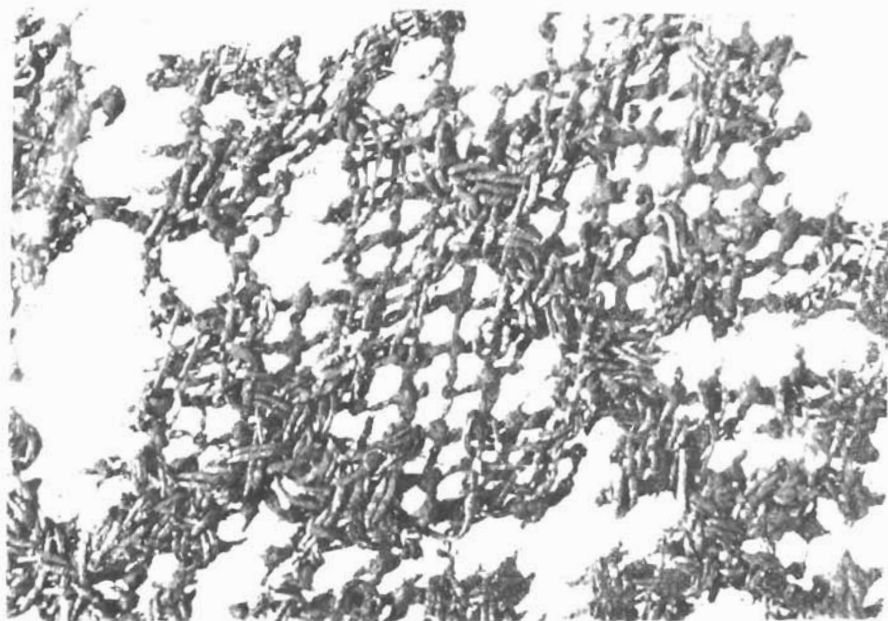

Sl. 2. Povećani detalj istog fragmenta; mj. = 1:4

Sl. 1. Fragment 3 iz groba br. 965 nekropole Sv. Spas u seiu Cetini kod Vrlike; mj. = 1:1

Sl. 2. Povećani detalj istog fragmenta; mj. = 1:4 (Snimio Zlatko Sunko, fotograf Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika)

Stilska valorizacija fragmenata

Fina struktura mrežice naših fragmenata služila je vezilji kao osnova za komponiranje likovnog sadržaja u sve tri opisane tvorbe fileta. Uzorak, koji u određenom vezivnom bodu nanosi na nategnutu mrežkanu osnovu, zacijelo je gledala na nekom njoj već poznatom predmetu iste vrste i tako prenosila sliku vezenog ornamenta u svoju tvorbu. U tome je očita umješnost i preciznost vezilje, jer sva tri fragmenta svjedoče o visokom stupnju vezilačke tehnike i likovne obrade.

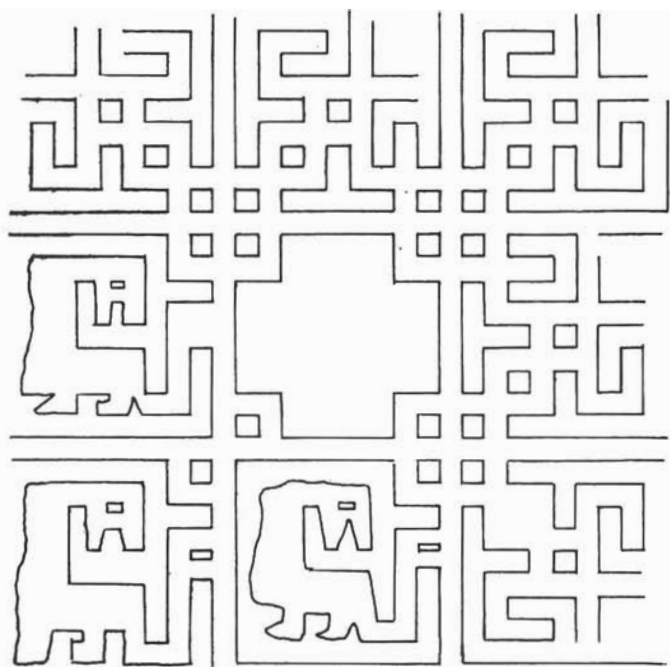
Likovni sadržaj fragmenta 1 čine apstraktni simboli hinduskog podrijetla (Larousse du XXe siècle, sv. 6, str. 542). To je svastika i saovastika. U budizmu svastika je znak napretka, sreće i života, a njezini krakovi pokazuju, prema tom vjerovanju, smjer kretanja sunca. Saovastika je, naprotiv, negativan simbol. Ipak u našem fragmentu očito je izgubljen prvotni simbolizam tih dvaju likova istog motiva, pa su u ovom dekoru svastika i saovastika shvaćene samo kao likovni sadržaj, i sigurno su oni u srednjovjekovnoj primjeni imali samo likovni smisao. Raport ornamentalne kompozicije sadržaj je u devet četvrtastih polja raspoređenih u tri polja u svakom od tri reda. Naizmjenični ritam ukrasnih motiva može se pratiti samo u prvom i drugom redu fragmenta, jer treći red sadržava dva motiva saovastike i jedan svastike.

Ornamentalna kompozicija fragmenta 1 u svojoj cjelovitosti izražava jednostavnost likovne realizacije. Međutim, fragment 2, iako sadržajno osmišljen samo s dva ukrasna motiva, kao i fragment 1, likovno je potpuniji, jer su odabrani ukrasni motivi pridonijeli njihovom skladnom odnosu u konkretnom umjetničkom izrazu. Jedan od motiva je animalni lik podrijetlom s azijskog orijenta i predstavlja grifona, kojeg rano usvaja antička grčka i romanska umjetnost, a u srednjovjekovnoj u iluminacijama nezamjenjive su njegove teratološke varijante. Kao tekstilni ornament koristio se intenzivnije od 9. do 12. stoljeća u vrijeme procvata visokog tkanja poznato kao zlatno doba bizantinske svile.⁶ Lik grifona na fragmentu 2 gledan je u profilu. Glava s otvorenim kljunom na dugom vratu okrenuta je unatrag, a rep mu je zavojito uspravljen. Krila grifona se tek naslućuju. Na tom fragmentu sačuvana su tri lika grifona, svaki u svojem četvrtastom polju. Prikazani su u istom stavu, ali su očite neke razlike, i to u crtežu kontura tijela. Vjerojatno su te razlike nastale zbog ne sasvim preciznog unošenja bodova u mrežkanu podlogu. Drugi ukrasni motiv je sasvim geometriziran, a u slobodnoj interpretaciji dao bi se naslutiti cvijet ili grančica, na kojoj se sa svake strane nalazi po jedan savijeni list. Taj tako pretpostavljen floralni motiv izveden je na temelju točnog brojenja kvadratića mreškaste podloge. Zajedno s animalnim motivom, taj geometrizirani lik još je jedan primjer opetovane ornamentalne kompozicije primijenjene na raznim materijalima. U izmjeni tih dvaju motiva likovi grifona grupirani su u jednom kutu tog fragmenta, pa se može pretpostaviti da je dekorativni filet, u dijagonalnom potezu služio kao ukras na nekom odjevnom predmetu ili pokrivalu.

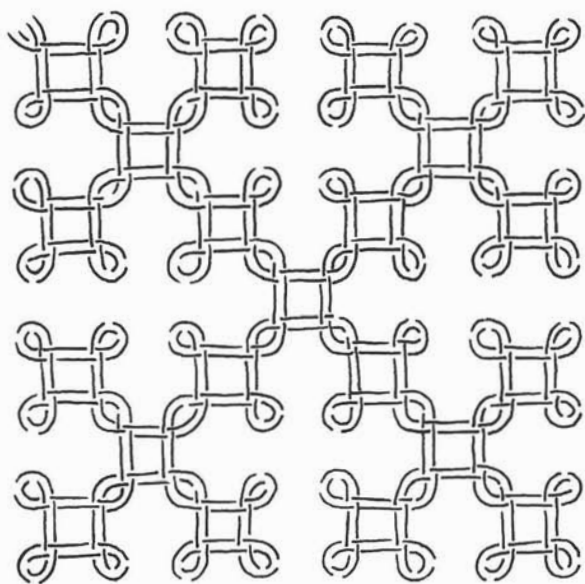
I fragment 3 izrađen je u tehnici finog fileta s mrežkanom pozadinom na kojoj je izvezen ukras. Znatno se razlikuje od dva opisana fragmenta po tehnici veza i ornamentalnoj kompoziciji. Vezilja je, naime, u primar-

⁶ E. Lewis, o. c., 109.

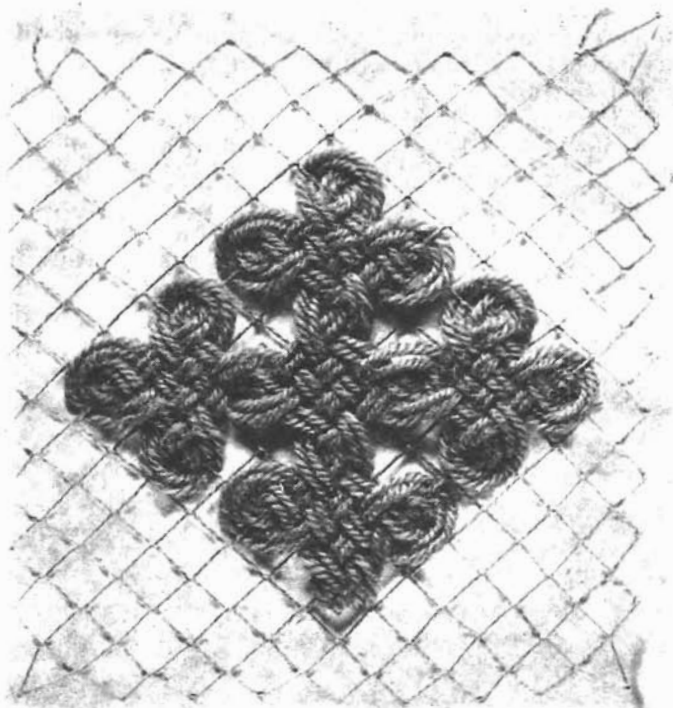

Sl. 2. Grafički prikaz fragmenta 2 iz groba br. 808 nekropole Sv. Spas u selu Cetini kod Vrlike

Sl. 3. Grafički prikaz fragmenta 3 iz groba br. 965 nekropole Sv. Spas u selu Cetini kod Vrlike (Izradila Jasminka Makar, muzejski preparator tekstilne radionice Etnografskog muzeja u Zagrebu)

nom izvedbenom postupku, točnim brojenjem kvadrata u mrežici vezla lik armenskog križa tako što je najprije uvlačila nit u ravnim potezima. Utrostručen u ornamentalnu cjelinu, motiv armenskog križa ponavlja se u beskonačnom raportu. U slijedećem radnom zahvatu lik armenskog križa ispunjen je vezom u bodu festona. Taj vezni bod orijentalnog podrijetla izgledom podsjeća na proizvod pozamenterijske izvedbe, ali u konačnoj slici na našem se predmetu prepoznaje ručni rad ženskoga veza.

Sl. 4. Dekomponirani uzorak armenskog križa (Izradila Jasminka Makar, muzejski preparator tekstilne radionice Etnografskog muzeja u Zagrebu)⁷

Datiranje fragmenata

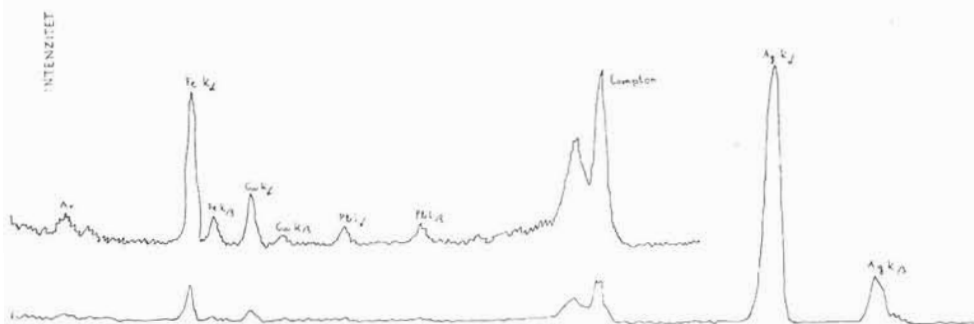
Od posebnog značenja za dalja proučavanja starohrvatskih tekstilnih fragmenata jest određivanje vremenske pripadnosti. Utvrđivanje odgovarajućeg vremenskog okvira nastanka, pridonosi cjelovitijem sagledavanju epohe u kojoj su nastali. Međutim, prateći grobni inventar, kao siguran i nepobitan dokaz za datiranje tekstilnih ostataka vrlo je oskudan. Samo u grobu br. 808 nekropole Sv. Spas na vrelu rijeke Cetine nađen je zajedno s fragmentom 2 i jedan par srebrnih trojagodnih naušnica koji

⁷ Osobitu zahvalnost dugujem preparatorki tekstilne radionice Etnografskog muzeja u Zagrebu J. Makar, koja je izvršila dekompoziciju radnog postupka cijelog raporta fragmenta 3, te izradila uzorak armenskog križa.

zajedno čine zatvorenu grobnu cjelinu. Ostala dva tekstilna ostatka, tj. fragment 1 i fragment 3 potječu iz iste nekropole, ali su usamljeni arheološki predmeti grobnih cjelina. Uz pomoć već datiranih, odgovarajućeg tipa, može se odrediti vremenski okvir nastanka naših fragmenata. U tu svrhu primijenit će se i rezultati analitičkog i rentgenskog ispitivanja metalne ovojnice niti, obavljene u navedenim institutima.

O naušnicama uopće, a posebno o njihovu datiranju dosta se pisalo, pa se na temelju objavljenih saznanja, poredbenom metodom, fragmentu 2 može odrediti vrijeme nastanka. Starohrvatske trojagodne naušnice Lj. Karaman datira u vrijeme od 9. do 10, odnosno 11. stoljeća.⁸ U pojedinim slučajevima ostavlja mogućnost trajanja tih ranosrednjovjekovnih naušnica s tri jagode do kasnog srednjeg vijeka.⁹ Z. Vinski također smatra da se naušnice trojagodnog tipa ne smiju odvajati od ostalog starohrvatskog nakita iz vremena od 9. do 11. stoljeća, iako one mogu potjecati i iz 13, pa čak i 14. stoljeća.¹⁰ Ipak se za par srebrnih naušnica s tri jagode, nađeno zajedno s fragmentom 2 u zatvorenoj grobnoj cjelini br. 808 nekropole Sv. Spas na vrelu rijeke Cetine, s obzirom na tipološke karakteristike, može reći da naušnice potječu iz vremena od 10. do 11. stoljeća.¹¹

Spektrografska analiza metala ovojnice srebrne i zlatne niti pokazala je kvalitativni sastav i količinski odnos metala zastupljenih u sva tri tekstilna uzorka. Iz priloženih tablica uočava se da je srebro dominirajući metal, a kod fragmenta 1 ujedno je i jedini prisutni plemeniti metal. Kod fragmenta 2 i fragmenta 3 nađeno je i zlato. Poznato je, međutim, da

Sl. 1. Spektar X-zraka fragmenta 1 čiji je sastav: Fe $K\alpha$, $K\beta$, Cu $K\alpha$, $K\beta$, Pb $L\alpha$, $L\beta$, Ag $K\alpha$, $K\beta$

je uporaba zlatnih niti starija od srebrnih,¹² ali se ipak ne može prihvatiti mišljenje da je vrijeme nastanka naših tekstilnih ostataka različito. Na osnovi prethodnih tehničkih i stilskih razmatranja odlika tekstilnih fragmenata može se uočiti da fragment 2 sadržava dvije komponente, koje

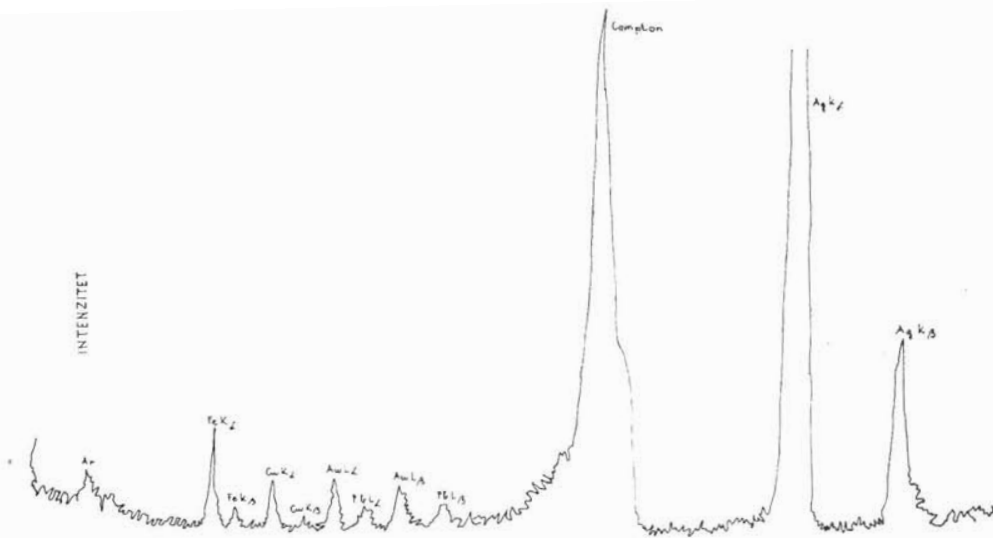
⁸ Lj. Karaman, Starohrvatsko groblje na »Majdanu« kod Solina, *Vjesnik za arh. i hist. dalm.*, II, Split 1930—34, 26, tab. XXI, XXII.

⁹ Isti, Dva hronološka pitanja starohrvatske arheologije, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 5, Zagreb 1956, 130.

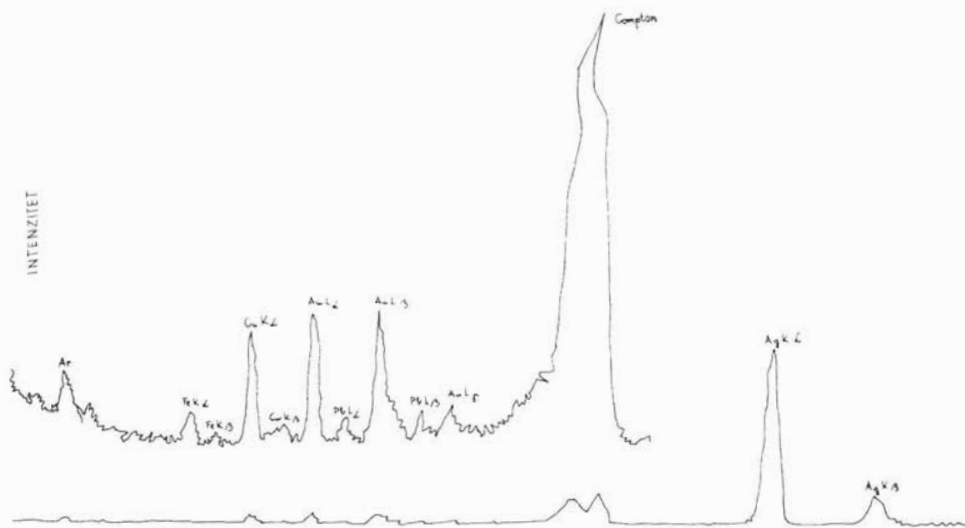
¹⁰ Z. Vinski, Starohrvatske naušnice u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 1, Zagreb 1949, 34—35.

¹¹ D. Jelovina, Starohrvatske nekropole, Split 1976, 99.

¹² Larousse XXe siècle, I, Pariz 1928, 975.

Sl. 2. Spektar X- zraka fragmenta 2 čiji je sastav: Fe $K\alpha$, $K\beta$, Cu $K\alpha$, $K\beta$, Au $L\alpha$, $L\beta$, Pb $L\alpha$, $L\beta$, Ag $K\alpha$, $K\beta$

Sl. 3. Spektar X-zraka fragmenta 3 čiji je sastav: Fe $K\alpha$, $K\beta$, Cu $K\alpha$, $K\beta$, Au $L\alpha$, $L\beta$, $L\gamma$, Pb $L\alpha$, $L\beta$, Ag $K\alpha$, $K\beta$

međusobno povezuju sva tri naša tekstilna ostatka u jednu cjelinu istog vremenskog okvira. Prvi elemenat je vez platnenskog boda, koji je zajednički i fragmentu 1 i fragmentu 2, a drugi je kreacija veza na fragmentu 2 i fragmentu 3, izvedena s istom vrsti niti načinjene od tzv. ciparskog zlata. Otok Cipar je bio poznato središte proizvodnje zlatnih niti i veza već oko 1000. godine,¹³ a ta je proizvodnja na Cipru cvjetala i u sljedećem stoljeću pa i kasnije. S obzirom na to da je fragment 2 datiran parom srebrnih naušnica trojagodnog tipa s kojima čini zatvorenu grobnu cjelinu br. 808 nekropole Sv. Spas na vrelu rijeke Cetine u vrijeme od 10. do 11. stoljeća, podudara se ujedno s vremenom cvjetanja proizvodnje ciparskog zlata i veza. Međutim, fragment 1 i fragment 3 usamljeni su nalazi dvaju grobnih cjelina iste nekropole, pa ih vremenski možemo odrediti samo na osnovi zajedničkih tehnoloških i tehničkih odlika s fragmentom 2, pa im stoga pripisujemo i isto vrijeme nastanka.

Podrijetlo fragmenata

Kod sva tri tekstilna ostatka zastupljeni su orijentalni ornamentalni motivi. Ipak to ne znači da je starohrvatski tekstil sačuvan u ovim fragmentima donesen s Bliskog istoka. Orijentalni ukrasni tekstil u svim orijentalnim tehnikama odavno je udomaćen na Levantu, pa i u jadranskom bazenu. Prihvatljivo je mišljenje da su se naše vezilje ugledale na dekorativne radove poznate na Mediteranu i tako sliku veza preuzele u svoj rad. To se zacijelo dogodilo prilikom izvedbe ovih tekstilnih fragmenata, jer bez sumnje sva tri naša predmeta u prvom su redu proizvod ženskog ručnog rada. Orijentalni tekstil s animalnim motivima kao što je lik grifona, odavno je omiljena tema a ima ga kasnije i u romaničkoj kamenoj plastici našeg primorskog područja. Po svemu tome, tri prikazana fragmenta u tehnici fileta, a s orijentalnim motivima, kao izrazit ženski ručni rad s velikom su vjerojatnosti nastali u našoj sredini i na mjestu u kojem se tekstil i upotrebljavao.

Résumé

QUELQUES FRAGMENTS DE TISSU PROVENANT DE TOMBES DE LA NÉCROPOLE DU SV. SPAS (SAINT-SAUVEUR) DANS LE VILLAGE DE CETINA, PRÈS DE VRLIKA

Dans ce travail l'auteur essaie de déterminer la technique, le style et l'époque d'origine de trois fragments de tissu trouvés dans des tombes de la nécropole du Sv. Spas (St-Sauveur), dans le village de Cetina, près de Vrlika. Le fragment 2 a été découvert dans la tombe avec une paire de boucles d'oreilles à trois fraises, formant ainsi tout l'inventaire de la tombe fermée, tandis que les autres fragments représentent chacun la seule trouvaille dans les tombes.

Les fragments 1 et 2 — originellement de forme carrée — sont déformés rhomboïdalement, alors que le fragment 3 a conservé sa forme carrée. Deux sortes de fils ont été utilisés pour l'exécution de chacun des fragments: l'un est plus mince, en soie — c'est celui dont est fait le filet, et l'autre est plus épais et, dans le cas

¹³ E. Lewis, *o. c.*, 110—111.

du fragment 1, il est entouré d'un »entortillement« en argent, dans le cas de fragments 2 et 3, d'un »entortillement« en argent doré. Cette qualité du contenu métallique a été attestée par l'analyse aux rayons X à l'Institut Ruđer Bošković de Zagreb, et le spectre est visible sur les planches annexes. À l'aide de réactions chimiques par zinc-chlore-iode, et d'observations au microscope, le Dr. Dubravka Ralfaelli, professeur chargé de cours à la Faculté de Technologie de l'Université de Zagreb, a confirmé que les fils du filet et les fils des fibres médianes avec lesquelles on brodait sont en soie naturelle. D'après ces données, on peut supposer que les fils de la broderie des fragments de tissu sont faits de ce qu'on appelle »l'or de Chypre«.

Les trois fragments ont en commun le fin et transparent filet de soie; le tout étant fait à la main. Ce filet a servi de base principale à une formulation plastique du contenu ornemental qui a été exécuté par un point de broderie d'ancienne origine orientale. C'est ainsi que, sur le fragment 1, se trouvent les motifs de la svastika et de la saovastika, et, sur le fragment 2, l'effigie du griffon et un ornement floral supposé, brodés au point de tige. Sur le filet du fragment 3, la brodeuse a d'abord travaillé par coups droits, formant le dessin de la croix arménienne qui, triplée dans l'ensemble ornemental, se répète indéfiniment. Dans la phase suivante du travail, cette représentation est complétée par un point de feston.

Les boucles d'oreilles paléocroates du type à trois fraises ont été datées par *Lj. Karaman* du IXe au XIes. (note 8).

Dans certains cas particuliers, il est possible que ces boucles d'oreilles à trois fraises aient duré depuis le commencement du Moyen Âge jusqu'à la fin. *Z. Vinski* (note 10) et *D. Jelovina* (note 11) s'accordent avec *Lj. Karaman*. Cette paire de boucles d'oreilles à trois fraises appartiendrait donc — d'après ses caractéristiques typologiques, à la période du Xe au XIe s., lorsque florissait, à Chypre, la production de l'or et de la broderie de Chypre. Sur cette base, on peut conclure que c'est de cette époque que datent les fragments de tissu dont il est question dans cet article.

En ce qui concerne les trois restes de tissu provenant de la nécropole du Sv. Spas, y sont représentés des motifs orientaux de décorations, simplement exécutés par des points également d'origine orientale, mais cela ne signifie pas qu'ils aient aussi été importés du Proche-Orient. Les tissus orientaux décorés à l'aide de toutes les techniques orientales étaient depuis longtemps popularisés dans tout le Levant, comme autour de la mer Adriatique. On peut donc concevoir que les brodeuses, s'inspirant des travaux décoratifs connus dans tout le Bassin méditerranéen ont transposé ces décors sur leurs propres ouvrages. Cela s'est certainement produit à l'occasion de ces restes de tissu qui sont, sans aucun doute, un travail féminin. Les tissus orientaux avec motifs d'animaux, tels que le griffon — depuis longtemps populaire — se trouvent aussi ultérieurement dans la plastique en pierre de notre littoral. C'est pourquoi les fragments présentés en technique de filet et décorés de motifs orientaux ont très probablement pris naissance dans celui de nos milieux où le tissu était également en usage.